

OSVRTI

MIRKO DIVKOVIĆ – GRAMATIČAR
PRIJELOMA NORME

Dubravka Smajić, Jezikoslovac Mirko Divković i njegove hrvatske gramatike, Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti i Matica hrvatska – Ogranak Osijek, Osijek, 2020., str. 246.

Knjiga Dubravke Smajić vrijedna je i korisna nova jezikoslovna monografija u kojoj autorica opisuje gramatike Mirka Divkovića i kroz taj opis i važno razdoblje za razvoj hrvatskoga standardnoga jezika – prijelom norme na prijelomu stoljeća (19. – 20. st.). Zaključci daju nove spoznaje o povijesti hrvatskoga jezika i jezikoslovnoj kroatistici.

Građa je opisana u sljedećim poglavljima: I. Uvod, II. Kratak pogled u hrvatsko jezikoslovlje 19. st., III. Zagrebačka filološka škola (Gramatičke osobitosti zagrebačke filološke škole, O ilirskim temeljima pravopisa i slovopisa zagrebačke škole, Norma zagrebačke filološke škole), IV. Norma hrvatskoga književnoga jezika na prijelazu stoljeća (Značenje karadžićevsko-daničićevske škole, Hrvatski vukovci i vukovska norma), V. Mirko Divković i prijelom norme, Život i djelovanje Mirka Divkovića, Divkovićeve oblici i sintaksa, Hrvatske gramatike I. dio. Oblici (1879.), Glasovi, Pravopis, Zaokret prema fonološkom pravopisu 1892. g, Razgodci, Oblici riječi, Promjenjive riječi, Imenice, Zamjenice, Pridjevi, Navesci u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi, Brojevi, Glagoli, Nauka o izreci (1880.) – Divkovićeva prva sintaksa, Divkovićeva Sintaksa (1881.), Sintaksa vrsta riječi, Imenice, Pridjevi, Brojevi, Zamjenice, Prilozi (i prijedlozi), Sintaksa oblika riječi, Sintaksa padeža, Sintaksa glagolskih oblika, Divkovićeva gramatičko nazivlje, VI. O mjestu i prinosu Mirka Divkovića u hrvat-

skom jezikoslovlju, VII. Bibliografija Mirka Divkovića (Popis gramatika, Popis rječnika i jezikoslovnih rasprava), VIII. Sažetak, Literatura, Kratice, Kazalo imena.

Do sada nismo imali monografiju o Divkovićevu djelu, a nismo imali ni potpun pregled i popis njegovih gramatika – D. Smajić popunjava tu prazninu – pronašla je i popisala sve gramatike i sva izdanja gramatika Mirka Divkovića, a djelo mu je iscrpno i monografski opisala.

Mirko Divković hrvatski je jezikoslovac na prijelazu iz devetnaestoga u dvadeseto stoljeće čije je plodno gramatičarsko djelo važno i znakovito zbog prijeloma norme koji se u njemu ogleda. Sa svojih 29 izdanja školskih gramatika (koje je autorica prikupila, razvrstala, usporedila i opisala) našao se na razmeđu dviju suprotstavljenih jezikoslovnih škola – zagrebačke filološke škole i škole

hrvatskih vukovaca. Knjiga D. Smajić nedvojbeno pokazuje da se u Divkovićevu djelu ozrcalila promjena hrvatske jezične norme na prijelazu stoljeća. Budući da je s Divkovićevim gramatikama u hrvatske škole prodro vukovski model, sve donedavna je M. Divković smatran isključivo hrvatskim vukovcem. Autoričino istraživanja dokazuju slijed i postupnost njegove mijene od gramatičara zagrebačkoga smjera prema onome vukovskoga; donosi nam nove spoznaje o tom da M. Divković ne može biti smatran isključivo hrvatskim vukovskim gramatičarom, nego ponajprije gramatičarom prijeloma norme.

Kao mlad školnik i gramatičar služio se Divković jezikom zagrebačke filološke škole, stoga je u prvom dijelu svojih hrvatskih gramatika naslovljenom: *Oblici*, glavniinom i opisao, odnosno normirao taj jezik. To je nova činjenica za hrvatsko jezikoslovlje: početna su Divkovićeva djela, kako nam to autorica iznosi, u potpunosti usklađena sa zagrebačkom normom. Najočitiije se to potvrđuje u slovomisu, pravopisu, fonetsko-fonološkom i morfološkom ustrojstvu jezika opisanoga u Divkovićevim *Oblicima*, pa su u knjizi temeljito, opširno i argumentirano prikazana upravo ta jezična obilježja. Autorica svoj opis dijelom temelji na usporedbi Divkovićeva djela sa *Slovnícom hrvatskom* (1876.) Divkovićeva prethodnika u sastavljanju školskih gramatika, Adolfa Vebera Tkalčevića. Drugovrsni je predložak za usporedbu znanstvena i školska gramatika Tome Maretića – Maretić je naslijedio Divkovića u zadaći pisanja školskih gramatika. Uz te izrazite predstavnike dviju oprječnih filoloških škola, Divkovićeve gramatike autorica uspoređuju i s dvjema gramatikama Đure Daničića, vukovca čiji gramatičarski rad autor ističe kao svoje polazište. Makar je u 19. st. bilo mnoštvo gramatika i gramatičara zagrebačkoga usmjerenja, autorica se s pravom ponajprije oslanja na A. Vebera jer

je on bio autorom norme i školskim slovníčarom. Budući da su Mažuranićeve slovnice isto tako bile školskima, iako u kraćem razdoblju nego Veberove, autorica se oslanja i na njih. Navedenim je usporedbama autorica postigla širinu, dubinu i utemeljenost opisa, ne samo Divkovićeva djela, nego i jezikoslovnoga razdoblja kojemu Divković pripada.

Osim *Oblika*, Divković je napisao i drugi dio hrvatskih gramatika – *Sintaksu*. Te je dvije knjige objedinio 1898. godine pod naslovom *Oblici i sintaksa hrvatskog jezika za srednje škole*, a doživjele su čak dvanaest izdanja – posljednje je objelodanjeno 1917. godine.

S obzirom na tako plodan rad, autorica je usporedila određena izdanja *Oblika*, pri čemu se za tu gramatiku izbistrila 1894. godina kao pravopisna i nazivoslovna prijelomnica između dvaju razdoblja u Divkovićevu razvoju – onoga ranijega, tek deklarativno vukovskoga, i kasnijega, zrelijega, pravoga vukovskoga razdoblja. U svezi s tim, vrijedno je napomenuti da se Divković pri pisanju svoje sintakse (bilo *Izreke*, bilo *Rečenice* ili sintakse u *Oblicima*) nije poslužio Veberovom *Skladnjom*, uzorom sintaktičke norme zagrebačke škole.

Okviri jezika zagrebačke filološke škole u Divkovićevu ranom razdoblju ogledaju se u morfonološkom pravopisu kojim se autor služio do petoga izdanja *Nauke o izreci za školu* iz 1892. godine; slovomis je usklađen s hrvatskom tradicijom: naše suvremeno *ije/je* bilježi dvoslovima *ie/je* (i smatra jednoslovnim dvoglasnikom), za *đ* piše dva dvoslova *dj* i *gj*, slogotvorno *r* piše bez popratnoga samoglasnika, ali toga se već i Veber odrekao. Zagrebačka škola ne bilježi fonem i dvoslov *dž*, Divković ga ipak ima od drugoga izdanja *Oblika*.

Utjecaj se zagrebačke škole ogleda u autorovu razlučivanju *književne hrvaštine* od *narodnoga govora*; zagrebačka su obilježja

u normiranju i uporabi neujednačenih imeničkih množinskih nastavaka za dativ (žen-*am*), lokativ (žena-*ah*) i instrumental (žena-*ami*), dok ujednačene smatra rubnima (u svim trima navedenim padežima: žena-*ama*); jednako je i s navescima u zamjeničko-pri-djevnoj sklonidbi, gdje oblike bez navezaka povezuje uz narodni govor, a one s navescima uz književni jezik; lokativ mu je šesti, a instrumental sedmi padež; u sklonidbi broja *dva* i *oba* ima zasebne primjere za ženski i muški rod; normira futur egzakti *bit ću kopao*; opisuje glagolski pridjev sadašnji (primjerice, *viseća* slika, *viseće* slike, *vise-ćoj* slici) i služi se zagrebačkim gramatičkim nazivljem.

U nekim se pitanjima nije u cijelosti priklonio ni jednoj filološkoj školi, već je donosio vlastita, srednja rješenja koja su do duboko u 20 st. ostala normom, npr. pravilo o ograničenoj uporabi zanaglasnoga akuzativa osobne zamjenice ženskoga roda *ju* – dolazi pred sponom *je*, a utvrdio je i pravilo o sklonidbi brojeva *dva*, *tri*, *četiri* – sklonjivi su kada stoje bez prijedloga, i obratno.

Ostatak je obilježja vukovski (ili je s vremenom, iz izdanja u izdanje, postupno postao vukovski): duge naglaske bilježi na vukovski način: dugouzlazni znakom [˘], a dugosilazni jednako kao i zanaglasnu duljinu znakom ^ˆ (zagrebački slovnici bilježe dugouzlazni znakom ^ˆ, a dugosilazni znakom [˘]); imeničke vrste dijeli prema rodu, a ne prema genitivnom nastavku jednine; u imeničkom genitivu množine bilježi završno *h*; tvrdi da se dvojina izgubila (iako u gramatici spominje dvojninske oblike); ne govori o glagolskim pridjevima prošlim i sadašnjim, već o nesklonjivim participima; u okviru mladogramatičarske metodologije odabire tada nov, dijakronijski pristup građi, opte-ručujući Oblike staroslavenskim.

Nakon pojave Brozova Hrvatskoga prapovisa Divković se priklanja fonološkomu

pravopisu, što podrazumijeva i bilježenje dugoga odraza jata trofonemskim slijedom *ije* (dvosložnoga izgovora s kratkim naglaskom); u slovnom sustavu i metajeziku ima Daničićev *đ* (za dvoslov *tj* oduvijek je rabio samo *ć*); napušta neujednačene množinske oblike dativa, lokativa i instrumentala; ne normira futur egzakti tipa *bit ću kopao*; ne opisuje glagolske pridjeve sadašnje; gramatičko je nazivlje posve povukovljeno.

Prvi su Divkovićevi Oblici kratka, oskudna, neprecizna gramatika, puna netočnosti i nedostatna. Veber ih je s pravom žestoko kritizirao, a kasnije i Maretić. Međutim, pravopisno, slovopisno, rješenjima u morfološkim pitanjima, gramatičkim nazivljem i metajezikom ta je knjižica između svih autorovih sljedećih gramatika, normativno bila najbliža zagrebačkoj školi. Sljedeća izdanja Divković je upotpunio, ispravio pogriješke, obradio, u konačnici bitno proširio, ali se i sve više udaljavao od zagrebačke norme, iako u pojedinim pitanjima i nije mogao drugdje pronaći uporište no u zagrebačkim slovnica.

Budući da je s Divkovićevim gramatikama u hrvatske škole prodro vukovski model, sve je donedavna Divković smatran isključivo hrvatskim vukovcem. Autoričina istraživanja dokazuju slijed i postupnost njegove mijene od gramatičara zagrebačkoga smjera prema onomu vukovskoga usmjerenja, potanko i sustavno autorica opisuje poglede Mirka Divkovića na hrvatski književni jezik krajem devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća i prikazuje jezičnu normu koju je u skladu s tim autor propisivao. To je pomoglo prosuđivanju jezikoslovne vrijednosti Divkovićevih gramatika, njihove bliskosti sa suvremenim gramatikama i različitosti u odnosu na njih.

Autorica nam donosi nove spoznaje o tom zašto M. Divković ne može biti smatran hrvatskim vukovskim gramatičarom, nego

ponajprije gramatičarom prijeloma norme – kako je naprijed rečeno, kao mlad gramatičar, Divković se glavninom služio jezikom zagrebačke filološke škole, pa je i velikom mjerom u *Oblicima* opisao taj jezik, premda je deklarativno slijedio poglavito Daničića i Miklošića. Naravno je da su takva njegova prvotna normativna rješenja bila plod stečenih jezikoslovnih znanja i dotadašnjega jezikoslovnoga razvoja, ali su s vremenom sve više postajala odraz snažnoga prodora vukovskoga utjecaja, odnosno pritiska zahuktale ideologije jedinstva hrvatskoga i srpskoga jezika. Kako su Divkovićeve gramatike imale namjenu školskih udžbenika, pisane su uz strogo pridržavanje tadašnjih školskih programa, a to je značilo pridržavanje obvezujućega Brozova fonološkoga pravopisa (od 1892. godine) i vukovske norme.

Divkovićevo je djelo obilježila i dijakronija jer je zbog mladogramatičarskoga utjecaja autor sinkronijsko stanje u hrvatskom jeziku ponajprije objašnjavao staroslavenskim i/ili starim hrvatskim jezikom, premda su njegovi zagrebački prethodnici Mažuranić i Veber bili protivnici takva tumačenja i metode. Osim toga, u skladu je s mladogramatičarstvom i činjenica da u gramatikama postalim u 20. st. prihvaća kriterij *govora prostoga naroda* kao jedini valjani kriterij, napuštajući tako normativna gledišta zagrebačke škole. I taj je prijelaz autorica iscrpno opisala i oprinjerila.

Autorica ističe da su Divkovićevi *Oblici* i *Sintaksa* pisani samo pod hrvatskim imenom, iako su već i neki njegovi prethodnici, a napose sljedbenici u nazivu uz *hrvatski* jezik dodavali i atribut srpski. Nakon šest

samostalnih izdanja *Oblika* i četiri samostalna izdanja *Sintakse*, Divković te dvije gramatike objedinjuje u jednu knjigu i od 1898. godine u sljedećih šest izdanja objavljuje ih pod jednim naslovom, ali uvijek hrvatskim. Gramatika mu je dakle imala i sintaksu kao i Veberova u posljednjem izdanju, u čemu tada još nije mogao slijediti Maretića, a ni koji drugi od svojih vukovskih uzora.

Unatoč i Veberovu i Maretićevu žestokom osporavanju Divkovićevih gramatika, poneke su njegove odredbe postale sastavnicama današnje jezične norme, stoga mu treba priznati određenu vrijednost – napominje u zaključnom poglavlju autorica. Procjenjujući ga u cjelokupnoj hrvatskoj gramatičarskoj povijesti, autorica donekle prihvaća tvrdnju o Divkoviću kao školskom i školničkom gramatičaru *u kojega nema izvornih znanstvenih zamisli i iskoraka* te da je on *sljedbenik, a ne stvaratelj norme*. Naime, u Divkovićevim sintaksama, *Nauci o izreci* (*Rečenici za školu*) i *Sintaksi*, autorica pronalazi brojne podudarnosti s pojedinim suvremenim sintaksama i knjigu zaključuje riječima: „Usporedba s današnjim gramatikama potvrđuje da je Divković u ponekim slučajevima bio posve u pravu i napredan u odnosu na gramatike koje su poslije njega uslijedile, stoga upravo u suvremenim sintaksama danas možemo jasno razabrati odjeke onih Divkovićevih.“

O kojim je konkretnim sintaktičkim opisima riječ, o kojim suvremenim autorima i sintaksama – to ovdje ne ću otkriti, ali čitatelju će to biti lako doznati iz vrijedne knjige Dubravke Smajić.

Treba ju čitati.

Sanda Ham